

Τὰ τρία Ἀμήν (Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν) εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου

Παν. Δ. Παπαδημητρίου, 8/11/2020 (27/10/2020)

Ὁ ἱερεύς ****·** Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν, Σοὶ προσφέρομεν ...

Ὁ χορός· Σὲ ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐλογοῦμεν, Σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά Σου, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

**** Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ταύτην, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαῖαν καὶ ζῶσαν παράδοσιν μόνον τὸ Σὲ ὑμνοῦμεν ὑπὸ τοῦ Ἱεροψάλτου ἀκούγεται ἐν κατανύξει στὴν ἐκκλησία. Τὰ τρία Ἀμήν εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου (ποὺ παραδοσιακὰ γίνεται μυστικῶς κατὰ τὴν διάρκεια ποὺ ψάλλει ὁ ἱεροψάλτης τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν»), δὲν ἀνήκουν στὸν κόσμον ἢ στοὺς ἱεροψάλτες διότι δὲν ἔχουν Ἱερωσύνη, ἀλλὰ ἀνήκουν μόνον σὲ ὅσους ἔχουν Ἱερωσύνη ([ΙΕΡ, σ. 126]), καὶ κανονικὰ λέγονται «μυστικῶς» (ἥτοι οὐχὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ) ὑπὸ τοῦ διακόνου, ἐλλείψει δὲ αὐτοῦ μόνον ὑπὸ τοῦ ἱερέως.**

Δυστυχῶς τὴν σήμερον, ὅτι ἔβλεπα στὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀμερικῆς πρὸ 20ετίας, τὰ βλέπω τώρα στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπὸ «παραδοσιακοὺς» μάλιστα ἱερεῖς (καὶ στὴν Ἀθήνα, καὶ στὴν Πάτρα, καὶ πιστεύω καὶ ἄλλοι). Μόνο τὰ φιλιὰ τοῦ λαοῦ (ἄνδρες μὲ γυναῖκες) δὲν ἔχω δεῖ ἀκόμη στὸ «Ἀγαπήσωμεν».

Μερικοὶ θεωροῦν ὅτι μὲ τέτοια τεχνάσματα, ποὺ εἶναι ἀντίθετα τῆς παράδοσής μας, θὰ φέρουν τὸν κόσμον στὴν ἐκκλησία. Αὐτὲς οἱ «λειτουργικὲς ἀναγεννήσεις», ὑπῆρχαν ἀπὸ τὸ πρῶτον ἡμιση τοῦ 20^{ου} αἰῶνος, ὑπὸ τὴν ἀνοχὴ τῆς Ἐκκλησίας¹, κυρίως στὶς διάφορες χριστιανικὲς ὁργανώσεις/ ἀδελφότητες. Στὸν 21^ο αἰῶνα ὅμως βρῆκαν πιὸ πρόσφορο ἔδαφος.

Ὁ κόσμος θὰ ἔρθει στὴν ἐκκλησία, ὅχι ἀλλάζοντας τὴν λατρεία μας, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀγία βιωτὴ πρῶτον τῶν Κληρικῶν καὶ ἔπειτα ἡμῶν τῶν λαϊκῶν Χριστιανῶν, «ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς Οὐρανοῖς».

¹ Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος σὲ κάθε Ἱερατικόν εἶχε στὰ πρῶτα φύλλα τὴν Συνοδικὴ Ἐγκύκλιον τῆς 9^{ης} Ἰουνίου 1956, ἀρ.πρωτ. 1353, πρὸς τοὺς Ἀρχιερεῖς ὅπως αὐστηρῶς διατάξουν τοῖς παρ' αὐτοῖς κληρικοῖς, ἵνα ποιῶνται τὴν ἀνάγνωσιν τῶν μυστικῶν Εὐχῶν «μυστικῶς» καὶ οὐχὶ μεγαλοφώνως. Στὸν 21^ο αἰῶνα ὅμως αὕτη ἡ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος ἐξέπεσε τοῦ Ἱερατικοῦ.

Κατ'ἀρχὴν ἐὰν θέλουμε νὰ εἴμαστε ἀντικειμενικοὶ στὴν μελέτη τῆς **Θείας Λειτουργίας**, θὰ πρέπει νὰ φέρουμε τὸν ἑαυτὸ μας στὶς ἐποχές ποὺ γράφτηκαν τὰ διάφορα Εὐχολόγια (Ἱερατικά). Τὸ «ἠλεκτρικὸ» ρεῦμα πρωτο-ἤρθε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1889 γιὰ νὰ φωτίσει τὰ ἀνάκτορα, καὶ τὸ 1929 εἶχαν ἠλεκτροδοτηθεῖ 250 πόλεις μέχρι 5,000 κατοίκους. Στὶς ἐκκλησίες ἐν γένει, προφανῶς, ὅπως καὶ στὰ χωριὰ ἔφτασε πολὺ ἀργότερα. Τὸ 1950, ὁ ἠλεκτροδοτούμενος πληθυσμὸς τῆς χώρας ἦταν μόλις στὸ 50%... Ἄρα ὅλα τὰ Εὐχολόγια (καὶ τὰ Ἱερατικά) γραφτήκανε χωρὶς νὰ λογαριάζεται χρήση μικροφώνου παρὰ τῶν ἱερέων.

Συνεπῶς κλείνουμε τὰ μικρόφωνα τοῦ Ἱεροῦ² (ἐκτὸς τῶν «ἐκφώνως») (στὶς ἐκκλησίες καὶ στὸν νοῦ μας), καὶ συνεχίζουμε.

Ἐὰν τώρα, ἀνατρέξουμε στὰ **Ἱερατικά** τῶν διαφόρων ἐποχῶν (βλ. τὶς εἰκόνες εἰς τὸ τέλος) ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, μέχρι τὸ παλαιότερο σωζόμενο Ἱερατικόν (Εὐχολόγιον) ποὺ εἶναι τὸ Βαρβερινὸν εὐχολόγιον (Barberini Gr.336), διαπιστώνουμε ὅτι **παντοῦ τὰ τρία Ἀμὴν καὶ τὰ προηγούμενα** εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου, **ἀνήκουν στὸν διάκονο, καὶ πρὸ τοῦ 1200 περίπου, μόνον στὸν ἱερέα.**

Πιὸ συγκεκριμένα, τὰ Ἱερατικά, τὰ Εὐχολόγια, καὶ τὰ Χειρόγραφα ξεκάθαρα ξεχωρίζουν τὶς ἀποκρίσεις **τοῦ λαοῦ** (ἥτοι **τῶν ψαλτῶν** ἐπ' ὀνόματι τοῦ λαοῦ), καὶ τὶς ἀποκρίσεις/αἰτήσεις **τοῦ διακόνου**. Ὅποτε δὲν ὑπάρχει σύγχυσις μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο. Ἐπίσης σὲ χειρόγραφα πρὸ τοῦ 1200, ἐνὼ μαρτυρεῖται αἴτηση διακόνου, καὶ ἀπόκριση λαοῦ ἄλλου, ἐν τούτοις ὁ διάκονος δὲν μαρτυρεῖται³ (οὔτε φυσικὰ ὁ λαός) εἰς τὰ ἀμὴν εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου, τὰ ὁποῖα τότε λέγονταν μυστικῶς **ἀπὸ τὸν ἱερέα** (καὶ ὄχι τὸν διάκονο) ὡς κατακλείδα τῆς Εὐχῆς.

Ἔσται ἀμὴν ἱερωσύνης, καὶ ἔσται ἀμὴν λαοῦ. Ὑπάρχουν δηλ. στὴ Θεία Λειτουργία ἀμὴν ποὺ τὰ λέει μόνο ἱερωμένος⁴, καὶ ἀμὴν ποὺ τὰ λένε οἱ ἱεροψάλτες ἐπ' ὀνόματι τοῦ λαοῦ. Μιὰ ἀπλή ματιὰ στὰ Ἱερατικά, ἐπιδεικνύει τοῦ λόγου τὸ ἀληθές. **Αὐτὰ τὰ ἀμὴν** εἰς τὴν μυστικὴν στιγμὴν τῆς εὐλογήσεως τοῦ Ἁγίου Ἄρτου καὶ τοῦ Ἁγίου Ποτηρίου (ποὺ παραδοσιακὰ γίνεται μυστικῶς κατὰ τὴν διάρκεια ποὺ ψάλλει ὁ ἱεροψάλτης τὸ «Σὲ ὑμνοῦμεν»), **εἶναι διὰ αὐτοὺς ποὺ ἔχουν ἱερωσύνη**, ξεκάθαρα, καὶ ἀπὸ τὴν ἄχρι τῶν ἡμερῶν μας ἀρχαῖα καὶ ζῶσα

² Ἡ θεία Λειτουργία μὲ τὶς ἀπαραίτητες διευκρινήσεις «μυστικῶς» (ἥτοι οὐχὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ) καὶ «ἐκφώνως», θεσπίστηκε ὅταν τὰ μικρόφωνα δὲν ὑπῆρχαν οὔτε ὡς ἔννοια. Ἕνας ἱερέας ποὺ ἔστω χαμηλοφώνως λέει τὶς Εὐχές, ἀκούγεται «μυστικῶς» ἄνευ μικροφώνου καὶ ἀκούγεται «ἐκφώνως» μὲ τὸ μικρόφωνο.

³ Barb. Gr. 336, LOC Gr. MS 959, LOC Gr. MS 961, BNF Grec. 392.

⁴ Οἱ μόνοι ποὺ ἔχουν ἱερωσύνη στὴν Ὁρθόδοξον ἐκκλησία μας εἶναι ὁ διάκονος (στὸν α' βαθμό), ὁ ἱερεὺς (στὸν β' βαθμό) καὶ ὁ ἐπίσκοπος (στὸν γ' βαθμό).

παράδοση (πὺ κανονικὰ αὐτὴ μόνο πρέπει νὰ μᾶς φτάνει), καὶ ἀπὸ τὰ Ἱερατικά, Εὐχολόγια, καὶ ἀρχαῖα Χειρόγραφα.

Ἐνα παράδειγμα· μὲ ἀνυπαρξία μικροφώνων, καὶ «μυστικῶς»⁵ οἱ Εὐχὲς καὶ τὰ λόγια τῆς εὐλογήσεως ὅπως διατρανώνουν τὰ Ἱερατικά καὶ τὰ Εὐχολόγια, πῶς θὰ ἀκούσει ὁ ἱεροψάλτης νὰ ψάλλει (στὸ ὄνομα τοῦ λαοῦ) τὰ Ἀμήν; Δὲν θὰ ἀκούσει. Ἄρα τῆς Ἱερωσύνης αὐτὰ τὰ Ἀμήν. Σημειωθήτω, ὅτι ἐπὶ πλέον, πολὺ σοφὰ ἡ Ἐκκλησία, ἔβαλε τὶς Μυστικὲς Εὐχὲς, καὶ τὴν μυστικὴν Εὐλόγησιν νὰ λέγονται ταυτοχρόνως, ψάλλοντος τοῦ ἱεροψάλτου ἐπ' ὀνόματι τοῦ λαοῦ.

Ἄλλο παράδειγμα. Δύο δίνουν ἀποκρίσεις Ἀμήν στὴν Θεία Λειτουργία. Ὁ διάκονος (πὺ ἔχει ἱερωσύνη), καὶ ὁ ἱεροψάλτης (ἐπ' ὀνόματι τοῦ λαοῦ). Τί σημαίνει ὅταν λέει τὸ Ἱερατικόν ὅτι ὁ διάκονος τὸ Ἀμήν; Σημαίνει ὅτι ὁ ἱεροψάλτης δὲν (πρέπει νὰ) ἀκούει τὰ λόγια τοῦ ἱερέως γιὰ νὰ πεῖ Ἀμήν. Ἄρα «μυστικῶς». Ἄρα τῆς Ἱερωσύνης αὐτὰ τὰ Ἀμήν. Σημειωθήτω, ὅτι τὰ τῆς Ἱερωσύνης Ἀμήν, σοφὰ τὰ ἔβαλε ἡ Ἐκκλησία νὰ λέγονται μυστικῶς, ταυτόχρονα ὅταν ψάλλει ὁ ἱεροψάλτης ἐπ' ὀνόματι τοῦ λαοῦ.

Στὴν ἐκκλησία νομίζω «οἱ ἀρχὲς καὶ οἱ ἐξουσίες» δίνονται ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω (μέχρι τὸν α' βαθμὸ τῆς Ἱερωσύνης, ἥτοι τὸν Διάκονον), καὶ «γυρίζουν» ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω.

Δηλαδή, ἐὰν δὲν ὑπάρχει ψάλτης, δύναται τὸν ψάλτη νὰ τὸν ἀναπληρώσει ἐπὶ τοῦ ἀναλογίου (ὄχι ἀπὸ τὸ ἱερόν) ὁ διάκονος ἢ ὁ ἱερεύς. Ἐὰν ὅμως δὲν ὑπάρχει ἱερεύς, δὲν γίνεται τὸν ἱερέα νὰ τὸν ἀναπληρώσει οὔτε ὁ διάκονος, οὔτε ὁ ψάλτης ὡς κατώτεροι αὐτοῦ (ὁ δὲ ψάλτης πρῶτον ὡς μὴ ἔχων ἱερωσύνην).

Ἐὰν δὲν ὑπάρχει διάκονος, τὸ Ἅγιον Δισκάριον στὴν Μεγάλῃ Εἵσοδο θὰ τὸ πάρει (ἐλλείψει διακόνου) ὁ ἱερεύς (καὶ ὄχι ἱερόπαις ἢ νεωκόρος ἢ ψάλτης ἢ ὁ λαός).

Εἰδικὰ δὲ πράξεις/λόγια τῆς Ἱερωσύνης (τῆς ὁποίας ὁ διάκονος μετέχει στὸν α' βαθμὸ), ποτὲ δὲν μεταβιβάζονται ἀπὸ μεγαλύτερο σὲ μικρότερο βαθμὸ ἱερωσύνης, ποτὲ δὲν μεταβιβάζονται στὸν κατώτερο κλῆρο (ἱεροψάλτη), πολλῶ δὲ μᾶλλον ποτὲ στὸν λαό (ἐὰν ἀκοῦμε τοὺς ἱεροὺς κανόνες).

Ἐν κατακλείδι, εἶπαμε ὅτι «μυστικῶς» σημαίνει τὸ οὐχὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ. Κυρίως δέ, σημαίνει αὐτὰ τὰ μεγάλα κενὰ ἤχου (πρὸ τοῦ «Τὸν ἐπινίκιον ὕμνον», πρὸ τοῦ «Τὰ Σὰ ἐκ τῶν Σῶν, πρὸ τοῦ «Χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς» κτλ.) πὺ ἀκούγονται ἀπὸ τὸν Ἅγιο Πορφύριο στὴν Θεία Λειτουργία (1977) πὺ ἐτέλεσε σὲ ἓνα 10x5 ἐκκλησιάκι (καὶ ἡ ὁποία ἐντελῶς τυχαῖα ἤρθε στὴν ἐπιφάνεια). Αὐτὴ εἶναι ἡ παράδοσίς μας. Καὶ δὲν τρέχει τίποτα, νὰ ἀκουστεῖ καὶ λίγη ἡσυχία/σιωπή στὴν ἐκκλησία, πὺ συνήθως ὅταν ἀκουστεῖ λίγη σιωπὴ σήμερα, ἐπικρατεῖ πανικός.

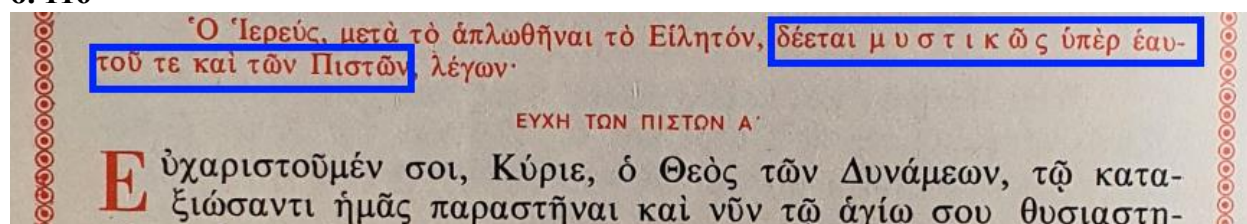
■

⁵ Ἦτοι οὐχὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ.

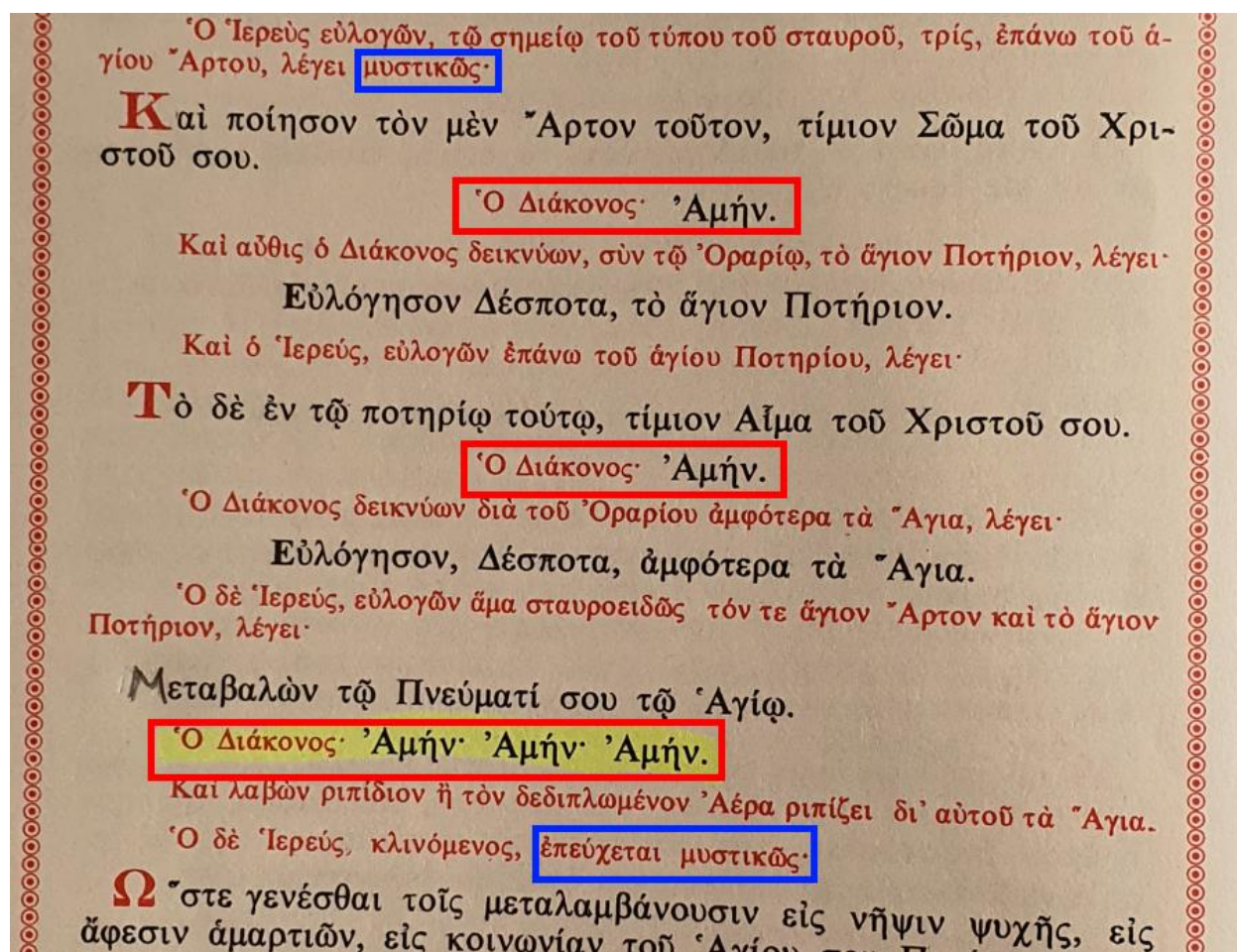
Παρατίθενται εικόνες από:

- Ίερατικόν 2000 (α' 1962), Αποστολικῆς Διακονίας
- Εὐχολόγιον τὸ Μέγα 1992 (1862), ἔκδ. Ἀστήρ
- Ίερατικόν 1981 (α' 1962), Αποστολικῆς Διακονίας
- Ίερατικόν 1895, Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου
- Λειτουργική 1892, Α.Γ. Παλαμᾶ, ἐπανεκδ. Ἀδελφ. Καρτσωναίων 2017
- Λειτουργική 1884, π. Π. Ρομπότου - Ἱ.Ε. Μεσολωρᾶ
- Εὐχολόγιον τὸ Μέγα 1811
- Εὐχολόγιον τὸ Μέγα 1803, Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου
- Ίερατικόν 1803
- Ίερατικόν 1700
- Εὐχολόγιον 1691
- Ίερατικόν 1650 (Ἡ Θεία Λειτουργία)
- Εὐχολόγιον 1647 Goar
- Εὐχολόγιον 1622
- Ίερατικόν 1600, BSB Cod.graec. 647
- Ίερατικόν 1598, BSB Cod.graec. 345
- Εὐχολόγιον 1100-1199 μ.Χ., Ἑθν. Βιβλ. τῆς Γαλλίας BNF Grec 392
- Εὐχολόγιον 1000-1199 μ.Χ., Library of Congress MS 961 (Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Σινᾶ)
- Εὐχολόγιον 1000-1099 μ.Χ., Library of Congress MS 959 (Ἁγία Αἰκατερίνη τοῦ Σινᾶ)
- Εὐχολόγιον 800 μ.Χ. Barberini Gr. 336 (Βαρβερινός κώδ. 336)
- L' Euchologio Berberini Gr. 336, Stefano Parenti ed Elena Velkovska, Roma 1995.

σ. 116

σ. 126

Εὐχολόγιον τὸ Μέγα 1992 (1862 Σπυρ. Ζερβοῦ Ἱερομ. Ἀρχιμ. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου), ἔκδ. Ἀστήρ, σ. 65.

σ. 65

Η ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤ. 65

Εἶτα, τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας ὁ Διάκονος, δεικνύει σὺν τῷ Ὁραρίῳ τὸν ἅγιον Ἄρτον, λέγων μυστικῶς.
 Εὐλόγησον, Δέσποτα, τὸν ἅγιον Ἄρτον.
 Καὶ ὁ Ἱερεὺς, ἀνιστάμενος, σφραγίζει τρεῖς τὰ ἅγια Δῶρα, λέγων·
 Καὶ ποιήσον τὸν μὲν Ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου.
 Ὁ Διάκονος· Ἀμήν. Καὶ αὖθις ὁ αὐτός, δεικνύων σὺν τῷ Ὁραρίῳ τὸ ἅγιον Ποτήριον·
 Εὐλόγησον Δέσποτα, τὸ ἅγιον Ποτήριον.
 Καὶ ὁ Ἱερεὺς εὐλογῶν, λέγει·
 Τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον Αἶμα τοῦ Χριστοῦ σου.
 Ὁ Διάκονος· Ἀμήν. Καὶ αὖθις ὁ Διάκονος, δεικνύων μετὰ τοῦ Ὁραρίου ἀμφότερα τὰ ἅγια, λέγει·
 Εὐλόγησον, Δέσποτα, τὰ ἀμφότερα.
 Ὁ δὲ Ἱερεὺς εὐλογῶν ἀμφότερα τὰ ἅγια λέγει·
 Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ.
 Ὁ Διάκονος· Ἀμήν, Ἀμήν, Ἀμήν.
 Καὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας τῷ Ἱερεῖ, καὶ εἰπὼν τὸ, Μνήσθητί μου, ἅγιε Δέσποτα, τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ἵσταται ἐν ᾧ πρότερον ἵστατο τόπῳ· καὶ λαβὼν τὸ Ῥιπίδιον, ριπίζει τὰ ἅγια, ὡς καὶ τὸ πρότερον.
 Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς·
 Ὡς τε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου σου

Ἐκφώνως.

Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν, σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα, καὶ διὰ πάντα.

Ὁ θ' χορός. Σὲ ὑμνοῦμεν, σὲ εὐλογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου, ὁ Θεός ἡμῶν.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς κλίνας τὴν κεφαλὴν μετὰ πάσης κατανύξεως ἐπεύχεται μυστικῶς.

Εἴτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν ταύτην, καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, καὶ παρακαλοῦμέν σε, καὶ δεόμεθα, καὶ ἱκετεύομεν. Κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ Ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα.

Καὶ προσκυνοῦσιν ἀμφότεροι τρεῖς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης. Εἶτα ὁ Διάκονος, δεικνύων διὰ τοῦ Ὁραρίου τὸν Ἅγιον Ἄρτον, λέγει μυστικῶς. Εὐλόγησον, Δέσποτα, τὸν Ἅγιον Ἄρτον.

Καὶ ὁ Ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τὸν Ἅγιον Ἄρτον, λέγων.

Καὶ ποιήσον τὸν μὲν Ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ Διάκονος. Ἀμήν. Δεικνύων δὲ τῷ Ὁραρίῳ τὸ Ἅγιον Ποτήριον, λέγει.

Εὐλόγησον, Δέσποτα, τὸ Ἅγιον Ποτήριον.

Καὶ ὁ Ἱερεὺς εὐλογῶν, λέγει.

Τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ Διάκονος. Ἀμήν. Αὐθις δὲ δεικνύων μετὰ τοῦ Ὁραρίου ἀμφότερα τὰ Ἅγια, λέγει.

Εὐλόγησον, Δέσποτα, ἀμφότερα τὰ Ἅγια.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς εὐλογῶν ἀμφότερα τὰ Ἅγια, λέγει.

Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ (ποιοῦσι δὲ ἀμφότεροι τρεῖς γονυκλισίας).

Ὁ Διάκονος. Ἀμήν, Ἀμήν, Ἀμήν. Καὶ λαβὼν τὸν Ἀέρα ῥιπίζει δι' αὐτοῦ τὰ ἅγια.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς.

Ωστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύμα-

σ. 66

Καὶ ὁ Ἱερεὺς ἀναγινώσκει μυστικῶς τὴν Α' εὐχὴν τῶν Πιστῶν.
Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν Δυνάμεων, τῷ κατα-
ξιώσαντι ἡμᾶς παραστῆναι καὶ νῦν τῷ ἁγίῳ σου Θυσιαστη-

σ. 75-76

Καὶ ὁ Ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει τὸν Ἅγιον Ἄρτον, λέγων.

Καὶ ποιήσον τὸν μὲν Ἄρτον τοῦτον, τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ Διάκονος. Ἀμήν. Δεικνύων δὲ τῷ Ὁραρίῳ τὸ Ἅγιον Ποτήριον, λέγει.

Εὐλόγησον, Δέσποτα, τὸ Ἅγιον Ποτήριον.

Καὶ ὁ Ἱερεὺς εὐλογῶν, λέγει.

Τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου.

Ὁ Διάκονος. Ἀμήν. Αὐθις δὲ δεικνύων μετὰ τοῦ Ὁραρίου ἀμφοτέρα τὰ Ἅγια, λέγει.

Εὐλόγησον, Δέσποτα, ἀμφοτέρα τὰ Ἅγια.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς εὐλογῶν ἀμφοτέρα τὰ Ἅγια, λέγει.

Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ (ποιοῦσι δὲ ἀμφοτέροισι τρεῖς γονυκλισίας).

Ὁ Διάκονος. Ἀμήν, Ἀμήν, Ἀμήν. Καὶ λαβὼν τὸν Ἀέρα ριπίζει δι' αὐτοῦ τὰ Ἅγια.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἐπεύχεται μυστικῶς.

Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄρεσιν ἀμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου σου Πνεύματος,

Τί ψάλλεται ὑπό τοῦ χοροῦ μετὰ ἀπό αὐτήν
τήν ἐκφώνησιν;

Μετὰ τήν ἐκφώνησιν ταύτην ψάλλεται ὑπό τῶν χορῶν ἀργῶς καί μετὰ μέλους, ὁ κατανυκτικώτατος οὗτος ὕμνος: «Σέ ὕμνοῦμεν, σέ εὐλογοῦμεν, σοί εὐχαριστοῦμεν, Κύριε καί δεόμεθά σου ὁ Θεός ἡμῶν». Διά τοῦ ὕμνου αὐτοῦ ἐκφράζεται ζωηρά ἀπό μέρους τοῦ παρευρισκομένου χριστιανικοῦ πληρώματος αἶνος πρὸς τόν Θεόν, δοξολογία καί εὐχαριστία.

Τοῦ ὕμνου τούτου ψαλλομένου ὑπό τῶν ψαλτῶν,
τί ποιεῖ ὁ ἱερεὺς;

Τοῦ ὕμνου τούτου ψαλλομένου ὑπό τῶν ψαλτῶν, ὁ ἱερεὺς δέεται καί καθικετεύει μετὰ ταπεινώσεως τόν Θεόν ἵνα ἀποστείλῃ τό Πνεῦμά του τό Ἅγιον ἐπὶ πάντας τούς ἐν τῷ Ναῷ προσευχομένους πιστούς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν καί ἐπὶ τά προκείμενα δῶρα τά ἐν τῇ Ἀγίᾳ Τραπέζῃ. Ἐπικαλούμενος

δέ τήν τοῦ Θεοῦ εὐλογίαν, εὐλογεῖ τρεῖς φορές σταυροειδῶς πρῶτον μέν τόν Ἅγιον Ἄρτον, λέγων μετ' εὐλαβείας καί κατανύξεως: «Καί ποιήσον τόν μέν ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου». Ἐν συνεχείᾳ εὐλογεῖ τό Ἅγιον Ποτήριον: «Τό δέ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον Αἶμα τοῦ Χριστοῦ σου». Καί συνεχίζων, εὐλογεῖ ἀμφοτέρω τά ἅγια, σταυροειδῶς καί καταλήγει: «Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἀγίῳ», ἐπισφραγίζων διά τῆς τριττῆς ἐπαναλήψεως: «Ἀμήν. Ἀμήν. Ἀμήν».

Μετὰ ταῦτα ὁ λειτουργὸς λέγει μυστικῶς «Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς καὶ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένων, τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Τάφου, τῆς τριημέρου Ἀναστάσεως, τῆς εἰς Οὐρανούς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν παρουσίας», καὶ ἐκφωνεῖ, ὑψῶν ἅμα τὸ Δισκᾶριον καὶ τὸ Ποτήριον διὰ σταυροειδῶν χειρῶν, «Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα», ἵνα ψάλλῃ καὶ ὁ λαὸς διὰ τοῦ Χοροῦ συντόμως τὴν Εὐχαριστίαν «Σὲ ὑμνοῦμεν, Σὲ εὐ-

— 54 —

λογοῦμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν, Κύριε, καὶ δεόμεθά σου ὁ Θεὸς ἡμῶν.» Ψαλλομένης δὲ τῆς εὐχαριστίας ταύτης, ἐφίσταται ἡ σπουδαιοτάτη στιγμή τῆς Λειτουργίας, ὁ δὲ ἐπικλήσεως ἁγιασμὸς τῶν τιμίων Δώρων· διότι ὁ ἱερεὺς τότε δέζεται καὶ παρακαλεῖ καὶ ἱκετεύει τὸν Θεόν, ἵνα καταπέμψῃ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ Ἅγιον, καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τίμιον Λίμα τοῦ Χριστοῦ. Λέγων δὲ τὸ «Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον» σφραγίζει διὰ σταυροειδοῦς εὐλογίας (δι' ἧς ἁγιάζονται πάντα τὰ μυστήρια κατ' ἀρχαιοτάτην παράδοσιν, ὡς σημειοῖ ὁ Μ. Βασίλειος) τὸν ἄρτον· λέγων δὲ τὸ «τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τούτῳ» . . . πάλιν σφραγίζει τὸ Ποτήριον κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· εἰπὼν δὲ τὸ «Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ», σφραγίζει ἀμφοτέρω, ἐπιλέγοντος ἐκάστοτε τοῦ Διακόνου τὸ Ἀμήν, ὅπερ τρισσεύει ἐν τῷ τελευταίῳ. Μετὰ ταῦτα ἐξηγεῖ ὁ ἱερεὺς διὰ τί ἐπεκαλῆσθαι τὸ

Εἶτα τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας ὁ Διάκονος, ἢ δακνύων
 σὺν τῷ Ὁραεῖῳ τὸν Ἅγιον Ἄρτον, λέγει μουσικῶς·
 Εὐλόγησον Δέσποτα τὸν Ἅγιον Ἄρτον. Καὶ ὁ Ἱερεὺς
 αὐτοῖς ἀμείνων, σφραγίζει τοὺς τὰ Ἅγια Δῶρα, λέγων·
 Καὶ ποιήσον τὸν μεν Ἄρτον τῶτον, τίμιον Σῶμα τῷ
 Χριστῷ. Ὁ Διάκονος. Ἀμὴν. Καὶ αὐτοῖς ὁ αὐτός.
 Εὐλόγησον Δέσποτα τὸ Ἅγιον Ποτήριον. Καὶ ὁ Ἱε-
 ρεὺς ἀλογῶν, λέγει· τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τῶτον, τί-
 μιον Αἷμα τῷ Χριστῷ. Ὁ Διάκονος. Ἀμὴν. Καὶ
 αὐτοῖς ὁ Διάκονος δακνύων μετὰ τοῖς Ὁραεῖσι ἀμφοτέρω
 τὰ Ἅγια, λέγει· Εὐλόγησον Δέσποτα τὰ ἀμφοτέρα.
 Ὁ δὲ Ἱερεὺς ἀλογῶν ἀμφοτέρω τὰ Ἅγια, λέγει· Με-
 ταβα-

ταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ Ἁγίῳ. Ὁ Διάκονος.
 Ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμὴν. Καὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνας ὁ
 Διάκονος τῷ Ἱερεῖ, ἢ αὐτῷ τὸ Μνησθητί μου Ἅγιε
 Δέσποτα τῷ ἁμαρτωλῷ, ἵσταται ἐν τῷ πρότερον τόπῳ,
 ἢ λαβὼν τὸ Ῥηπίδιον, ρηπίζει τὰ Ἅγια, ὡς ἢ τὸ πρότερον.
 Ὁ Ἱερεὺς μουσικῶς.

Ὡς γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυ-
 χῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τῷ Ἁ-
 γίῳ Πνεύματι, εἰς Βασιλείας Οὐρανῶν πλήρωμα,
 εἰς παρρησίαν τὴν πρὸς σέ, μὴ εἰς κέσμα, ἢ εἰς κατὰ-

Ε Κ Φ Ω Ν Ω Σ .

ΛΑΰετε, Φάγετε, τὸτό μὲ ἐξὶ τὸ Σῶμα, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν κλώμονον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ο Χερὸς· Ἀμήν.

Τέτω δὲ λεγομένῃ, δεικνύει τῷ Ἱερῷ ὁ Διάκονος τὸν Ἅγιον Δίσκον, κρατῶν, ἢ τὸ Ὠραρίον τοῖς τρισὶ δακτύλοις τῆς δεξιᾶς. Ὁμοίως ἢ ὅταν λέγῃ ὁ Ἱερεὺς τὸ, Πίετε ἐξ αὐτῶ πάντες, συνδεικνύει ἢ αὐτὸς τὸ Ἅγιον Ποτήριον.

Εἶτα Μουσικῶς ὁ Ἱερεὺς.

Ὁμοίως ἢ τὸ Ποτήριον μετὰ τὸ δειπνήσαι λέγων.

Ε Κ Φ Ω Ν Ω Σ .

Πίετε ἐξ αὐτῶ πάντες, τὸτό ἐξὶ τὸ Αἷμά μὲ, τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ πολλῶν ἐκχυνόμενον, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ο Χερὸς· Ἀμήν.

Ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίας ταύτης ἐντολῆς, ἢ πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γενομένων, τῷ Σταυρῷ, τῷ Τάφῳ, τῆς τριημέρου Ἀναστάσεως τῆς εἰς Οὐρανὸς Ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν Καθέδρας, τῆς δευτέρας ἢ ἐνδοξῆς πάλιν Παρουσίας.

Ε Κ Φ Ω Ν Ω Σ .

ΤΑ' σα ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρωμεν κατὰ πάντα, ἢ διὰ πάντα.

Ὁ Χερὸς· Σὲ ὑμνῶμεν, σὲ εὐλογῶμεν, σοὶ εὐχαριστοῦμεν Κύριε, ἢ δεόμεθά σε, ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ Ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Εἴτι προσφέρωμεν σοὶ τὴν λογικὴν ταύτην, ἢ ἀνκίμακτον λατρείαν, ἢ παρακαλῶμεν, ἢ δεόμεθα, ἢ ἱκετεύομεν, καταπεμπόν τὸ Πνεῦ-

Εἶτα τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνει ὁ Διάκονος, ἢ δεικνύων σὺν

τῷ Ὠραρίῳ τὸν Ἅγιον Ἄρτον, λέγει μουσικῶς.

Εὐλόγησον Δέσποτα τὸν Ἅγιον Ἄρτον.

Καὶ ὁ Ἱερεὺς ἀνιστάμενος, σφραγίζει τρεῖς τὰ Ἅγια Δῶρα, λέγων.

Καὶ ποιήσον τὸν μὸν Ἄρτον τέττω, τίμιον Σῶμα τῷ Χριστῷ.

Ὁ Διάκονος· Ἀμήν. Καὶ αὖθις ὁ αὐτός.

Εὐλόγησον Δέσποτα τὸ Ἅγιον Ποτήριον.

Καὶ ὁ Ἱερεὺς εὐλογῶν, λέγει.

Τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τέττω, τίμιον Αἷμα τῷ Χριστῷ.

Ὁ Διάκονος· Ἀμήν. Καὶ αὖθις ὁ Διάκονος δεικνύων μετὰ τῷ

Ὠραρίῳ ἀμφότερα τὰ Ἅγια, λέγει.

Εὐλόγησον Δέσποτα τὰ ἀμφότερα.

Ὁ δὲ Ἱερεὺς εὐλογῶν ἀμφότερα τὰ Ἅγια, λέγει.

Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι τῷ Ἅγιῳ.

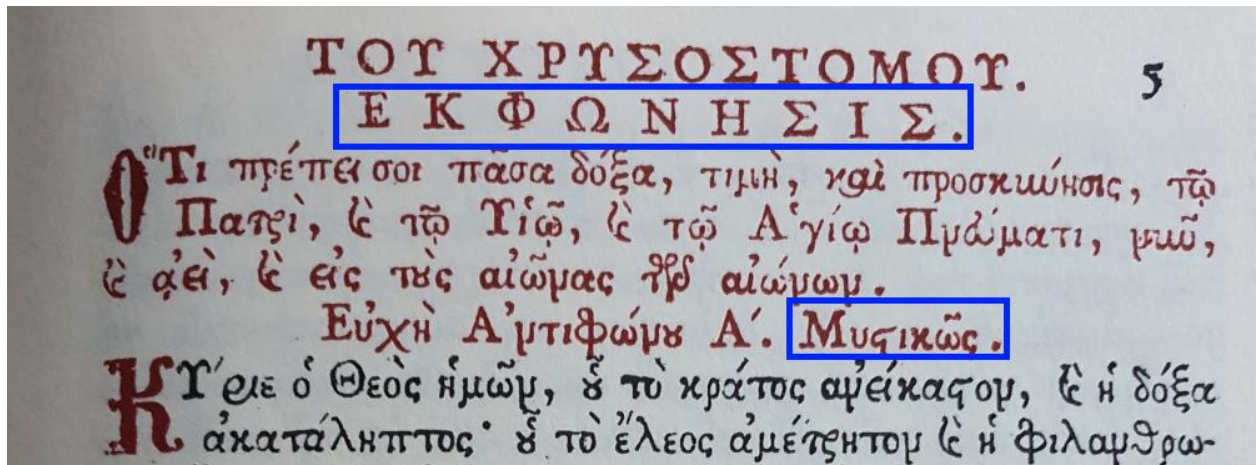
Ὁ Διάκονος· Ἀμήν, ἀμήν ἀμήν. Καὶ τὴν κεφαλὴν

ὑποκλίνει ὁ Διάκονος τῷ Ἱερῷ, ἢ εἰπὼν τὸ,

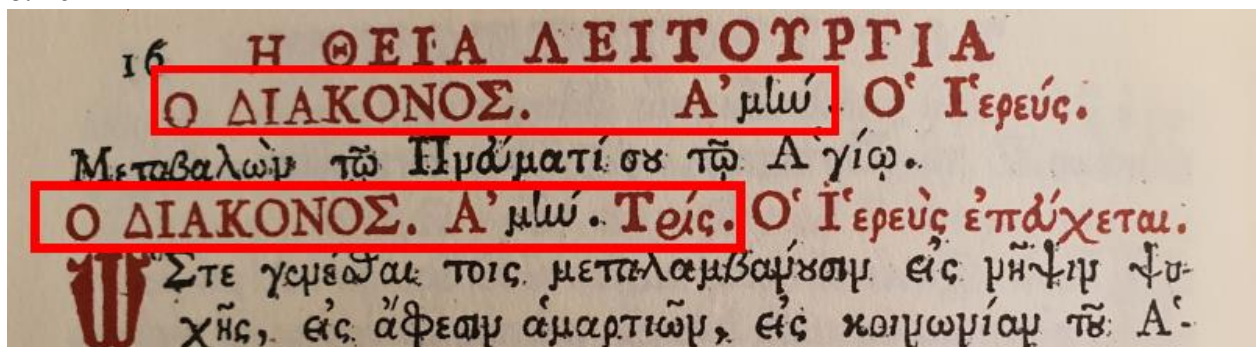
Μνήσθητί με Ἄγιε Δέσποτα τῷ ἁμαρτελῷ.

Ἰσταται αὖ ὡς προτερον Ἰστατο τότῳ, ἢ λαβὼν τὸ Ῥ.πίδιον.

σ. 5

σ. 16

σίας.

Εκφώνως ὁ ἱερεὺς.

ΤΑ' σὰ ἐκ τῆς σῶν σοὶ προσφέρῃς, καὶ πάντα, καὶ
 ἅλα πάντα. Ὁ χορὸς ψάλλει τὸ,
 Σὲ ὑμῶμεν, σὲ εὐλογῶμεν, σοὶ εὐχαριστῶμεν Κύριε, καὶ
 δεόμεθα σε ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ ἱερεὺς κλίνει τὴν κεφαλὴν, εὐχεται μυστικῶς.

Δ Ια' τὸ Δέσποτα πανάγιε, ἔφημεῖς οἱ ἀμδρωτοὶ, καὶ
 ἀνάξιοι δούλοί σε, οἱ κατὰ ξιωθέντες λήττεργεῖν τῷ α-

ΞΗ. Η' ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Φαλὴν ὑποκλίνει ὁ Διάκονος, δείκνυσι τῷ ὡραρίῳ ὁ ἅγιον
 ἄρτον κηλέει μυστικῶς. Εὐλόγησον δέσποτα ὁ ἅγιον ἄρτον.
 Καὶ ὁ ἱερεὺς ἀνιστάμενος σφραγίζει, γ'. τὰ ἅγια δῶρα, λέ-
 γων μυστικῶς. Τὸν μὲν ἄρτον τῆτον, αὐτὸ τὸ ἥμιον σῶμα ἔ
 Κυρίου, ἔ Θεῶ, ἔ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διάκονος. Ἀμὲν. Καὶ αὐτὸς ὁ διάκονος. Εὐλόγησον δέσ-
 ποτα τὸ ἅγιον ποτήριον. Ὁ δὲ ἱερεὺς εὐλογῶν λέγει.
 Τὸ δὲ ποτήριον τῆτο, αὐτὸ τὸ ἥμιον αἷμα ἔ Κυρίου, ἔ Θεῶ,
 ἔ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ διάκονος. Ἀμὲν. Ὁ ἱερεὺς.

Τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς ἑκ κόσμου ζωῆς. Ὁ διάκονος. Ἀμὲν.
 Καὶ αὐτὸς ὁ διάκονος δεικνύων μὲν τὰ ὡραρία τὰ ἅγια ἀμ-
 φω, λέγει. Εὐλόγησον δέσποτα τὰ ἀμφοτέρω. Ὁ δὲ ἱερεὺς
 εὐλογῶν μὲν τῆς χάριτος ἀμφοτέρω τὰ ἅγια, λέγει.

Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι σε τῷ ἁγίῳ. Ὁ διάκ. Ἀμήν, γ'.
 καὶ τὴν κεφαλὴν ὁ Διάκ. ὑποκλίνει τῷ ἱερεῖ. ἔ εἰπὼν τὸ,
 Μνήσθητί μου ἅγιε δέσποτα τῶ ἀμδρωτῶ. μεθύσεται ἐν ᾧ
 πρότερον ἴσατο πότω, λαβὼν καὶ τὸ ῥιπίδιον αὐτὸς ὡς πρότερον.

Ὁ δὲ ἱερεὺς ἐπεύχεται.

Η' Μᾶς δὲ πάντας σὺ ἐκ τῶ ἐνός ἄρτου, καὶ τῶ ποτηρίου
 μετέλκοντες, ἐνώσας ἀλλήλοις εἰς ἐνὸς Πνεύματος ἁγίου

σ. 47

τῆς δωτόρας καὶ ἐνδοξας πάλιν Παρθένου.

Ε' ΚΦΩΝΗΣΙΣ.

Τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφύοντάς κ' πάντα, καὶ διὰ πάντα.

Ο' Γόρως ἐπαύχεται.

Ε' Τὶ προσφύομεν σοὶ τ' λογικῶν ταῦτων, Σαμαίμακτον λαβείην, Σ παρακαλῶμεν, Σ δεόμεθα, Σ ἱκετάμεν, κατὰ πεμψομεν τὸ Πῦρ σε τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς, Σ ἐπὶ τὰ προκείμενα Δῶρα ταῦτα.

Καὶ ὁ μὲν Διάκομος ἀποτίθησι τὸ Ριπίδιον, καὶ ὀρχεται ἐγγύθρονον τῷ Γόρῳ, καὶ προσκυνοῦσιν ἀμφοτέρω τρις ἐμπροσθεν τῆς ἁγίας Τραπεζῆς, ἀρχόμενοι καθ' ἑαυτοὺς, καὶ λέγουσιν, τὸ, Κύριε ὁ τὸ παμάγιόν σου Πῦρ. εἶχ. Καρδίαν καθαράν. Πάλιν τὸ αὐτό. εἶχ. Μὴ ἀπορρίψῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου. Καὶ αὐθις τὸ αὐτό. Εἶτα τῷ κεφαλῶν ἀποκλίνει ὁ Διάκομος, καὶ δεικνύων αὐτὸν τῷ Ὁρατίῳ τὸν ἅγιον Ἄρτον, λέγει μυστικῶς.

Εὐλόγησον Δέσποτα τὸν ἅγιον Ἄρτον. Σ ὁ Γόρως ἀμφοτέρω τρις, σφραγίζων τὰ ἅγια Δῶρα, λέγων. Καὶ ποιήσω τὸν μὲν Ἄρτον τέτονον, τίμιον Σῶμα τῷ Χριστῷ σου. Ο' Διάκ. Ἀμήν. Καὶ αὐθις ὁ αὐτός.

Εὐλόγησον Δέσποτα τὸν ἅγιον Ποτήριον. Σ ὁ Γόρως ἀλλογῶν λέγει. Τὸ δὲ ἐν τῷ Ποτηρίῳ τέτονον, τίμιον Αἷμα τῷ Χριστῷ σου. Ο' Διάκ. Ἀμήν. Καὶ αὐθις ὁ Διάκ. δεικνύων μὲν τῷ Ὁρατίῳ ἀμφοτέρω τὰ ἅγια, λέγει.

Εὐλόγησον Δέσποτα τὰ ἀμφοτέρω. Ο' δὲ Γόρως ἀλλογῶν ἀμφοτέρω τὰ ἅγια, λέγει.

Μεταβαλὼν τῷ Πῦρ σε τῷ ἁγίῳ. Ο' Διάκομος, Ἀμήν, ἀμήν, ἀμήν. Καὶ τ' κεφαλῶν ἀποκλίνει ὁ Διάκ. τῷ Γόρῳ, Σ εἰπὼν τὸ, Μνήσθητί μου ἅγιε Δέσποτα τῶν ἀμαρτωλῶν. ἵσταται ἐν τῷ πρόθρονον ἵσταται τὸ πόδι, ἔλαβον τὸ Ριπίδιον, βίβηται τὰ ἅγια, ὡς Σ τὸ πρόθρονον.

Ο' Γόρως

Τερατικόν 1650 (Ἡ Θεία Λειτουργία), σ. κδ'.

σ. κδ'-κε'

Εἴ τα πῶ κεφαλῶν κλίμας ὁ Διάκονος, δείκνυσιν αὐτῷ πῶ ὠραρίῳ τῷ ἁ-
γίῳ ἄρτῳ, ἔ λέγει μυστικῶς. Εὐλόγησον δέσποτα τὸν ἅγιον ἄρτον.
Καὶ ὁ Ἰερόδουλός ἀμφιμάχιος σφραγίζει τοὺς τὰ ἅγια δῶρα, λέγων μυσ-
τικῶς.
Ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τῷ τοῦ τίμιου σώματος τοῦ Χυῖστος. Ὁ δὲ Διάκ. Ἀμὲν.
Καὶ αὐθις ὁ Διάκονος. Εὐλόγησον δέσποτα τὸ ἅγιον ποτήριον.
Ὁ δὲ Ἰερόδουλός ἀλογῶν λέγει. Τὸ δὲ ἐν πῶ ποτηρίῳ τέτω τίμιον αἶμας
τοῦ Χριστοῦ σου. Ὁ Διάκονος. Ἀμὲν.
Καὶ αὐθις ὁ Διάκονος δείκνυσιν μὲν ὠραρίῳ ἀμφότερα τὰ ἅγια, λέγει.
Εὐλόγησον δέσποτα. Τὰ σωμαφόροτα. Ὁ δὲ Ἰερόδουλός ἀλογῶν μετὰ
τῆς χειρὸς ἀμφότερα τὰ ἅγια, λέγει. Μεταβαλὼν τῷ πρῶματί-
σου πῶ

ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΣΤΟΜΟΥ. κέ.
σου πῶ αἰγίῳ. Ὁ Διάκονος. Ἀμὲν. Ἀμὲν. Ἀμὲν.
Καὶ πῶ κεφαλῶν ὑποκλίμας ὁ Διάκονος πῶ ἰδρὶς εἰπὼν τὸ μνη-
στίμου ἁγίε δέσποτα τῷ ἁμαρτωλοῦ.
Μετ' ἵσταται ἐν ᾧ πρότορον ἵστατο τόπω λαβὼν καὶ τὸ ῥιπίδιον αὐ-
θις ὡς πρότορον. Ὁ δὲ Ἰερόδουλός ἐπ' αὐτῷ μυστικῶς.
Ὡς στεγεμέσθαι τοὺς μεταλαμβάνοντες εἰς μὴ ψὶν ψυχῆς, εἰς ἄφε-
σιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοιμωρίαν τῷ ἁγίου Πρῶματος, εἰς Βασιλείας

σ. 65

63 63 Εὐχή αἰτηφώνου πρωτοῦ μουσικῶς.
 Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν, ὃς ὁ κράτος αἰείκαστον, καὶ
 ἡ δόξα ἀκατάληπτος, ὃς ὁ ἔλεος ἀμέτρητον, καὶ ἡ
 φιλανθρωπία ἀφάνης, αὐτὸς, διάσῃς, καὶ πῶς
 ἀσπασγῆς σε ἐπιβλέψοντες ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ
 τὸ οἶκόν σου, καὶ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν, καὶ τῇ σου
 ἀγαθότητι ἡμῖν πλάσῃς τὰ ἑλέη σου, καὶ τοῖς οἰκ-
 τήμασί σου.
 ρ Τοῦ ἱερέως λέγοντος πῶς ὁ κύριος μουσικῶς ἐν
 τῷ βήματι, ὅτι τὰ αὐτῶν χειρῶν ὁ ἀρχιεπίσκοπος.
 64 64 λέγει ἔξω τῷ βήματος 65 τὰ εἰρηνικά.

σ. 66

Εὐχή αἰτηφώνου δευτέρου μουσικῶς.
 Κύριε ὁ θεὸς ἡμῶν σῶσον τὸ λαόν σου, ὃς ὁ
 λόγιόν σου πῶς κληρονομίαν σου, ὃς πλῆρωμα τῆς
 ἐκκλησίας σου φύλαξον, ἀγίασον τοὺς ἀγαπῶν-
 τας πῶς ἀντιπροσέπειαν τῷ οἴκῳ σου· σὺ αὐτοὺς ἀντι-
 δόξασον τῇ θεϊκῇ σου δυνάμει, καὶ μὴ ἐλπίσῃς ἀλλοτρίως
 ἡμᾶς τοὺς ἐλπίζοντάς ἐπὶ σέ.
 τ Σημειώσαι καὶ ἐν ταῦτα, ὡς καὶ ἐν τῇ εὐχῇ τῇ
πρωτῇ, εἰ ἐστὶ ἀρχιεπίσκοπος, εἰ οὐκ ἐστίν. Ο ἀρχ. Εὐχὴ καὶ

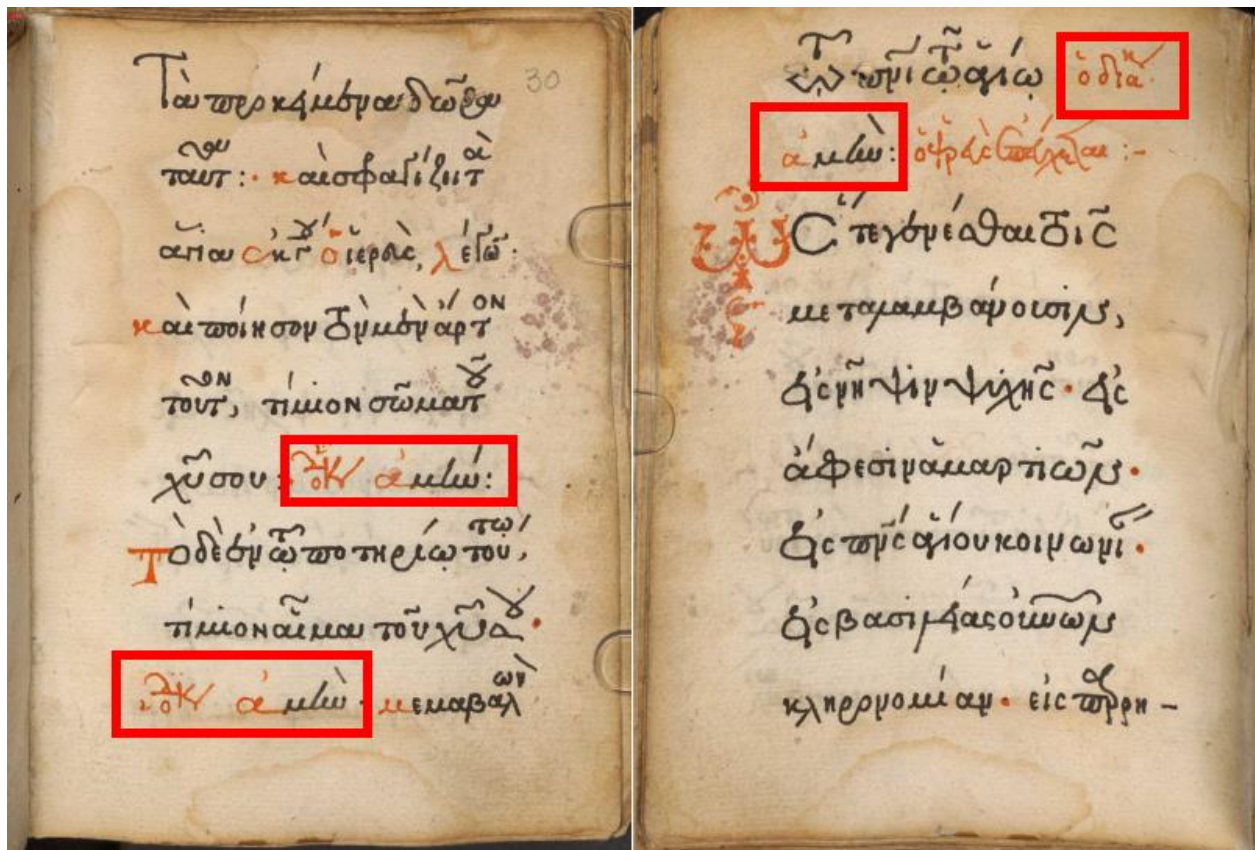
λέγει μουσικῶς. Εὐλογητον δέσποτα τ' ἅγιοι ἀρ-
 τον. Καὶ ὁ ἱερὸς αἰσάμηνος, σφραγίζῃ τρεῖς τὰ
 ἅγια δῶρα, ἔ λέγει μουσικῶς. 139 Ποίησον τ' αὐτὸ
 ἀρτον τῷτον ἥμιον σῶμα τ' Χριστοῦ σου. **Ο ὁσιος.**
Αμὲν. Καὶ αὖθις ὁ ὁσιος. Εὐλόγητον δέσποτα τ'
 ἅγιον ποτήριον. Ο ὁ ἱερὸς εὐλογῶν, λέγει. Τὸ ὅσον
 ποτήριον τοῦτον ἥμιον αἶμα τ' Χριστοῦ σου. **Ο ὁσιος.**
Αμὲν. Καὶ αὖθις ὁ ὁσιος. δεκνύων μετὰ ὥρα εἰς
 ἀμφοτέρω τὰ ἅγια λέγει. Εὐλόγησον δέσποτα.
 Ο ὁ ἱερὸς εὐλογῶν μετὰ τ' χερσὶ ἀμφοτέρω τὰ
 ἅγια, λέγει. Μεταβαλὼν δὲ πνεύματί σου τ' ἅγιον.
Ο ὁσιος. **Αμὲν. Αμὲν. Αμὲν.** Καὶ τ' κε-
 φαλίῳ ὑποκλίνας ὁ ὁσιος δὲ ἱερὸς, καὶ εἰπὼν τό.
 Μνήσθητί μου ἅγιε δέσποτα τ' ἀμάρτωλ. Μετὰ
 εἰς ὃ πρῶτον ἴστατο τόπω, λαβὼν καὶ τ' ῥιπίδην
 αἰθις ὡς πρῶτον. Ο ὁ ἱερὸς ἐπείχεται μουσικῶς.
 Ὡς τε γνέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν

Εὐχολόγιον 1622, σ. κς'(β).

σ. κς'(β)

με ἀπὸ τῆ προσώπου σου. **Κ**αὶ αὐθις τὸ αὐτὸ. **Εἶ**τα τὴν κε-
 φαλὴν ὑποκλίνας ὁ διάκονος, **ὅ**ς δεικνύων σὺν τῷ ὡραρίῳ
 τὸν ἅγιον ἄρτον, **λέγει** μυστικῶς. **Εὐ**λόγησον δέσποτα τὸν ἅ-
 γιον ἄρτον καὶ ὁ ἰορᾶς ἀμίσγῳ, σφραγίζει τρεῖς τὰ ἅγια
 δῶρα λέγων. καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον, τίμιον σῶμα
 τοῦ χυῖ σου. **Ὁ** δὲ διάκονος ἀμὴν. **Κ**αὶ αὐθις ὁ αὐτὸς. **Εὐ**λόγησον
 δέσποτα τὸ ἅγιον ποτήριον, καὶ ὁ ἰορᾶς ἀλογῶν λέγει. **Τ**ὸ
 δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ, τίμιον αἷμα τῆς χυῖς. **Ὁ** δὲ διάκονος
 ἀμὴν. **Κ**αὶ αὐθις ὁ διάκονος δεικνύων, καὶ ἀμφότερα τὰ ἅγια, λέ-
 γει. **Εὐ**λόγησον δέσποτα τὰ ἀμφότερα. **Ὁ** δὲ ἰορᾶς ἀλογῶν
 ἀμφότερα τὰ ἅγια λέγει. **Μ**εταβαλὼν τῷ πράγματί σου τῷ
 αἰγίῳ. **Ὁ** δὲ διάκονος, ἀμὴν, ἀμὴν, ἀμὴν. **Κ**αὶ ἔκ κεφαλῆς ὑποκ-
 κλίνας

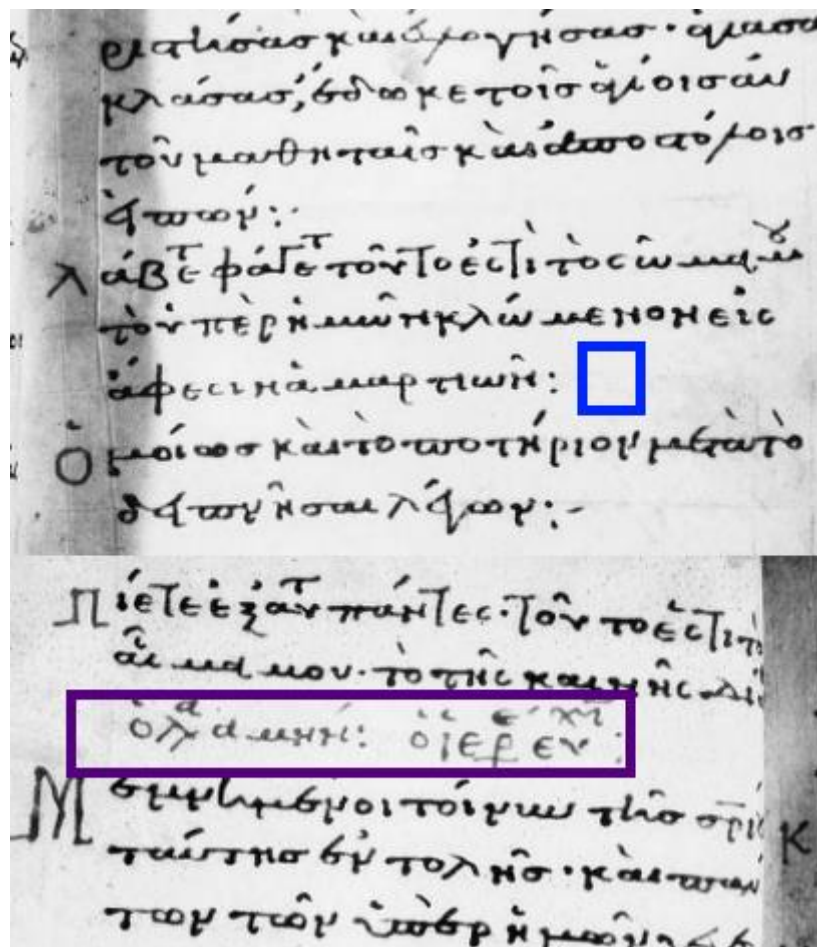
φ. 30

Εὐχόμενα δέασο τὸν ἅγιον ἄγγελον·
 ὅτι ἐρεῖ· εὐλογῶν ἐπάνω σου τὸ
 ἅγιον ἄγγελον· λέγει ἡ ψαλμὸς· ὅτι
 ποῖον λόγον μετ' ἄγγελον τοῦτον αὐτὸν ὅτι
 μίον σώμα τοῦ χύσου· ὁ δὲ αὐτός·
 ἄμην· ὁ αὐτὸς, ὁ δὲ αὐτός· ὁ αὐτὸς ἡ γὰρ
 πᾶσι ἅγιον δέασο τὸν ἅγιον ἄγγελον·
 ὅτι ἐρεῖ· εὐλογῶν αὐτὸς ἐπάνω τοῦ
 ἁγίου πνεύματος· λέγει· τὸ δὲ ἐν τῷ πνεύματι
 τούτῳ μίον σώμα τοῦ χύσου·
 ὁ δὲ αὐτός· ὁ αὐτὸς δυνάμει
 τοῦ ἁγίου πνεύματος ὁ αὐτὸς ἡ γὰρ·
 Εὐχόμεσον ἡ ἀμφότερα δέασο
 τὰ ἅγια· ὅτι ἐρεῖ· εὐλογῶν ἅμα
 < τὸν ἅγιον ἄγγελον,

ἡ γὰρ ἅγιον πνεύματι· λέγων·
 μετὰ τὸν ἅγιον πνεύματι· ὁ δὲ αὐτός·
 ἄμην, ἄμην, ἄμην· εἰλαμίναν
 ὁ δὲ αὐτός·

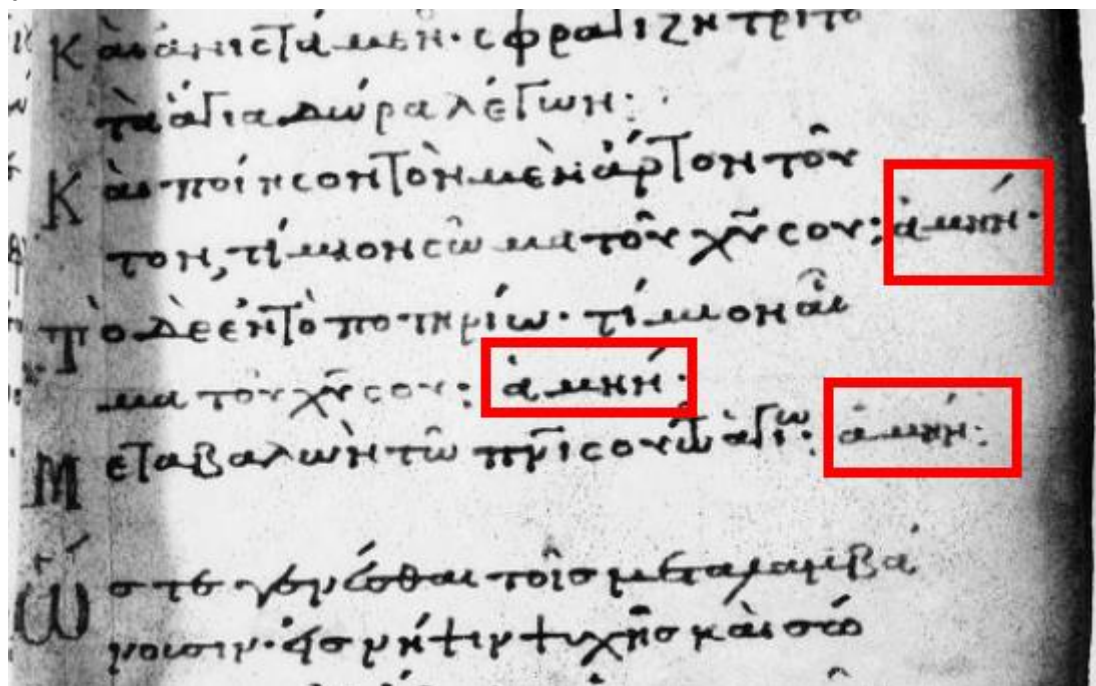
φ. 9-9β

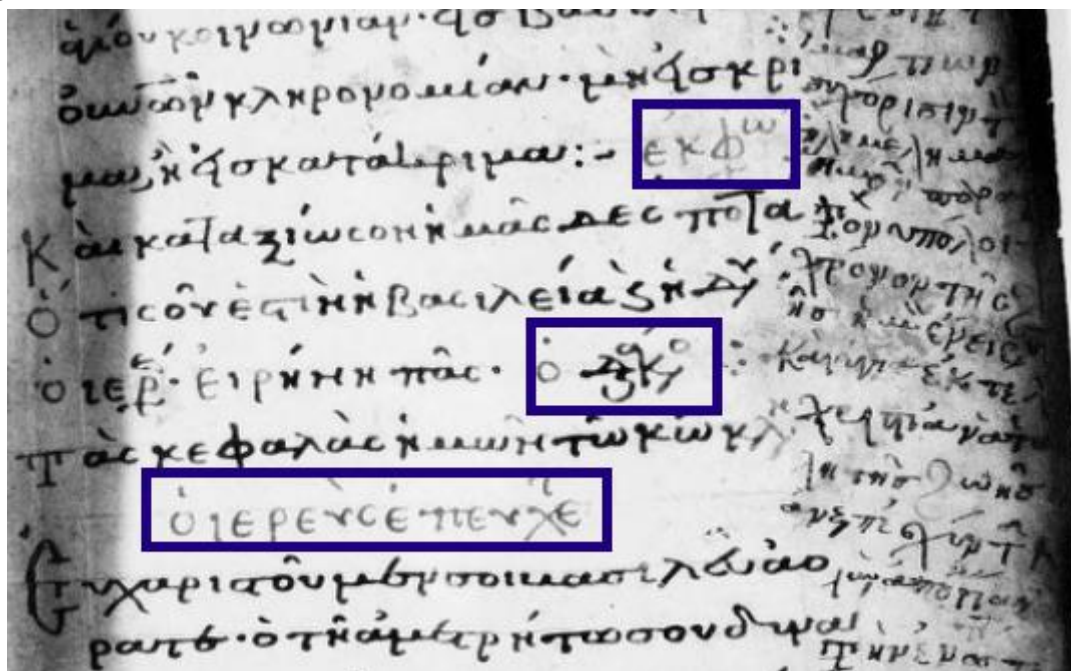
Εὐχολόγιον 1100-1199 μ.Χ., BNF Grec 392 (συνέχεια)

Σημ. Τὰ ἀμήν, ξεκάθαρα τοῦ ἱερέως.

φ. 10

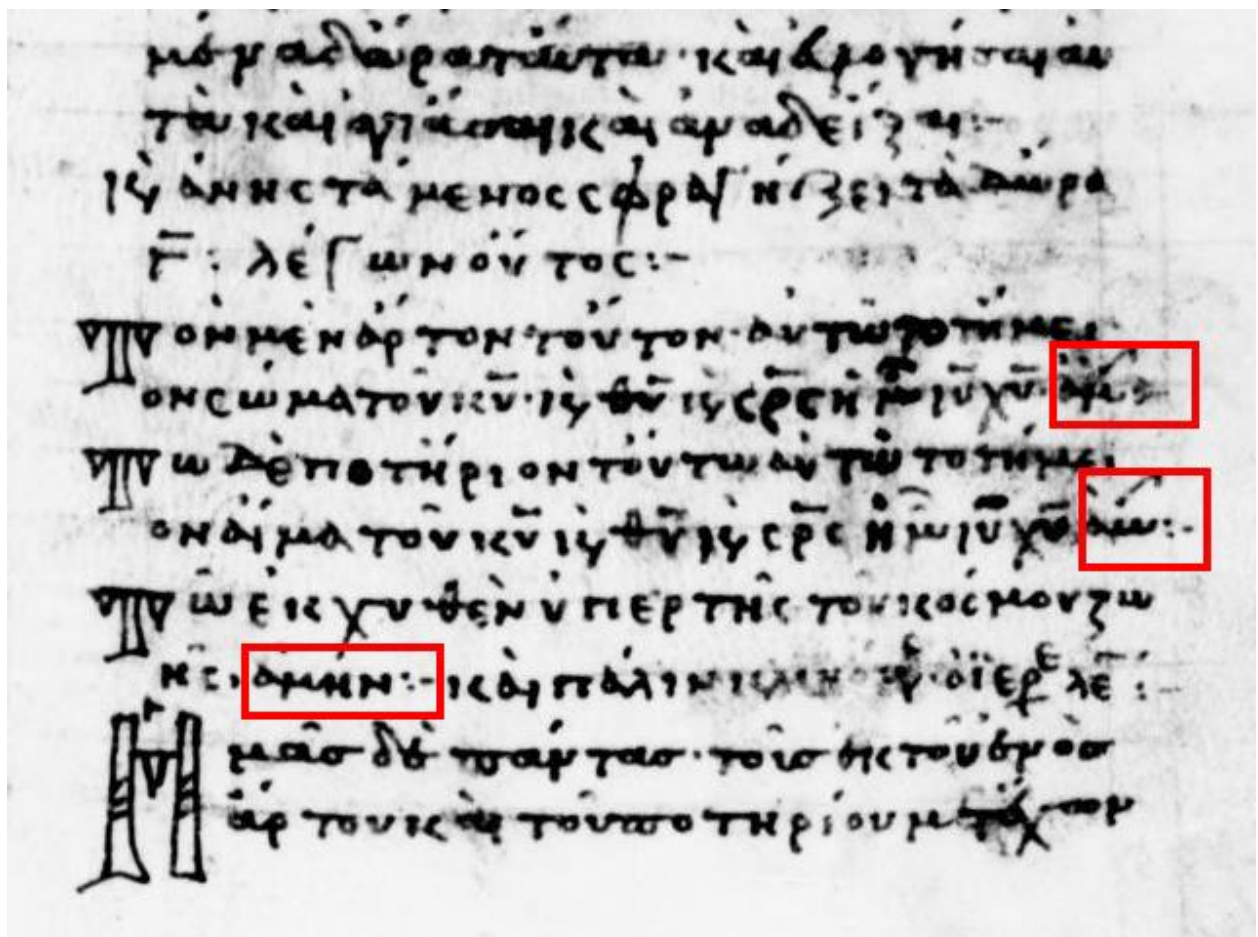

φ. 13

**Εὐχολόγιον 1000-1199 μ.Χ., Library of Congress MS 961 (Ἁγία Αἰκατε-
ρίνη τοῦ Σινᾶ), φ. 11-13.**

Σημ. Τὰ ἀμήν, ξεκάθαρα τοῦ ἱερέως.

κλάσας·- **ΕΚΦΩ**
 ΕΔΩΚΕ ΤΟΙΣ ΔΕ ΙΟΥΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗΣ
 ΛΑΒΕ· **ΔΕ ΔΗΜΗ**· ΟΙ ΕΡΕ ΛΕΓΕΙ·
 ΜΟΙ ΟΣΙΣ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΘΙ ΤΟΥ ΥΠΗ
 ΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΜΑΘΟΥΛΟΥ ΑΜΑΘΗ ΚΑΙ
 ΣΑΣ ΔΥΑΡΗ ΚΗ ΣΑΣ· ΔΡΑΝΙΟΝ· ΑΓ
 ΑΣΑΣ· ΕΔΩΚΕ ΤΟΙΣ ΑΓΙΟΙΣ ΑΥΤΟΥ ΜΑ
 ΘΕΙΤΑΣΙ ΚΑΙ ΑΠΟΘΟΛΟΙΣ ΕΙΠΑΡ· **ΕΚΦΩ**
ΜΙΕ ΤΟ ΕΞΑΝΤΟΝ ΠΑΝ· ΤΟΥΤΩ ΕΙΠΗΤΩ·
ΔΕ ΔΗΜΗ· ΟΙ ΕΡΕ Ε ΠΕΝ·
 ΟΥΤΩ ΠΟΙΗΤΑΙ ΕΙΠΗΤΩ ΜΑΜΑΡΗ
 ΠΡ· ΟΣΙΣ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΘΙ ΤΟΥ
 ΤΟΥΤΟΡΙ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΤΩ
 ΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ

ΕΚΦΩ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΘΙ ΤΟΥ
 ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ
ΔΕ ΔΗΜΗ· ΟΙ ΕΡΕ Ε ΠΕΝ·
 ΟΥΤΩ ΠΟΙΗΤΑΙ ΕΙΠΗΤΩ ΜΑΜΑΡΗ
 ΠΡ· ΟΣΙΣ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΘΙ ΤΟΥ
 ΤΟΥΤΟΡΙ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΤΩ
 ΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ

ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ
 ΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ
 ΙΟΥΣΙΣ ΑΥΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗΣ
 ΛΑΒΕ· **ΔΕ ΔΗΜΗ**· ΟΙ ΕΡΕ ΛΕΓΕΙ·
 ΜΟΙ ΟΣΙΣ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΘΙ ΤΟΥ
 ΥΠΗΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΜΑΘΟΥΛΟΥ ΑΜΑΘΗ
 ΚΑΙ ΣΑΣ ΔΥΑΡΗ ΚΗ ΣΑΣ· ΔΡΑΝΙΟΝ· ΑΓ
 ΑΣΑΣ· ΕΔΩΚΕ ΤΟΙΣ ΑΓΙΟΙΣ ΑΥΤΟΥ ΜΑ
 ΘΕΙΤΑΣΙ ΚΑΙ ΑΠΟΘΟΛΟΙΣ ΕΙΠΑΡ· **ΕΚΦΩ**
ΜΙΕ ΤΟ ΕΞΑΝΤΟΝ ΠΑΝ· ΤΟΥΤΩ ΕΙΠΗΤΩ·
ΔΕ ΔΗΜΗ· ΟΙ ΕΡΕ Ε ΠΕΝ·
 ΟΥΤΩ ΠΟΙΗΤΑΙ ΕΙΠΗΤΩ ΜΑΜΑΡΗ
 ΠΡ· ΟΣΙΣ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΘΙ ΤΟΥ
 ΤΟΥΤΟΡΙ ΚΑΤΩ ΠΟΤΗΡΙ· ΟΥΤΩ
 ΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ ΜΑΤΟΣ· ΤΟΥΤΩ

**Εὐχολόγιον 1000-1099 μ.Χ., Library of Congress MS 959 (Ἁγία Αἰκατε-
ρίνη τοῦ Σινᾶ)**

φ. 11-11β

χυσου· σὺ δὲ οἶμεθα ὅτι πορεύ-
 μεν ἐν τῇ ἀγάπῃ· οὐδὲν ἐν τῇ
 ἀγάπῃ τὸ σὸν θῆναι τὸ πρὸς τὸν
 ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προεβό-
 δωρα πάντα· καὶ οὐ λήξουσιν
 καὶ ἀσπάζονται· καὶ οὐδὲν
 ζῶντα δύνει· λέγει·
 Ἰού μὲν ὁρᾷ τοῦτον· αὐτὸν τὸν
 σῶμα τοῦ κυρίου καὶ τοῦ κυρίου
 ἰού· Ἰού δὲ ποτήριον· αὐτὸ τὸ
 μὲν αἷμα τοῦ κυρίου καὶ τοῦ κυρίου
 ἰού· Ἰού δὲ χυθὲν ἐπὶ τὸν κόσμον·
 καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν κλινόμενος λέγει·
 Ἰού δὲ πάντα τοῦ οὐνοῦ καὶ
 τῆς γῆς τὸν ποτήριον μετέχοντες·
 Ἰού δὲ πάντα τὰ πρὸς τὸν κυρίου
 καὶ τὸν κυρίου· καὶ οὐδὲν
 κλέγοντες τὸν κόσμον· καὶ οὐδὲν
 κλέγοντες τὸν κόσμον· καὶ οὐδὲν

Εὐχολόγιον 800 μ.Χ. Barberini Gr. 336 (Βαρβερινός κώδ.336), φ. 31-32.

σ. 62

ΚΑΙ ΕΝ ΔΟΞΟΥ ΠΑΛΙΝ ΠΑ
 ΡΟΥΣΙΑΣ· **ΕΚΦΩ** ΤΑΣ ΔΕΙΨ
 ΣΩΗΣ ΟΙ ΠΡΟΣΦΕΡΟΝΤΕΣ
 ΚΑΤΑ ΠΑΝΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑ ΠΑΝΤΑ
 ὉΛΑΟΣ· ΣΕΥΜΝΟΥΜΕΝ
 ΟΙ ΕΡ· **ΜΥΣΤΗΚΩΣ ΛΕΓΕΤΑΙ**
 ΕΤΙ ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΟΙ
 ΤΗΝ ΛΟΓΙΚΗΝ ΤΑΥΤΗΝ

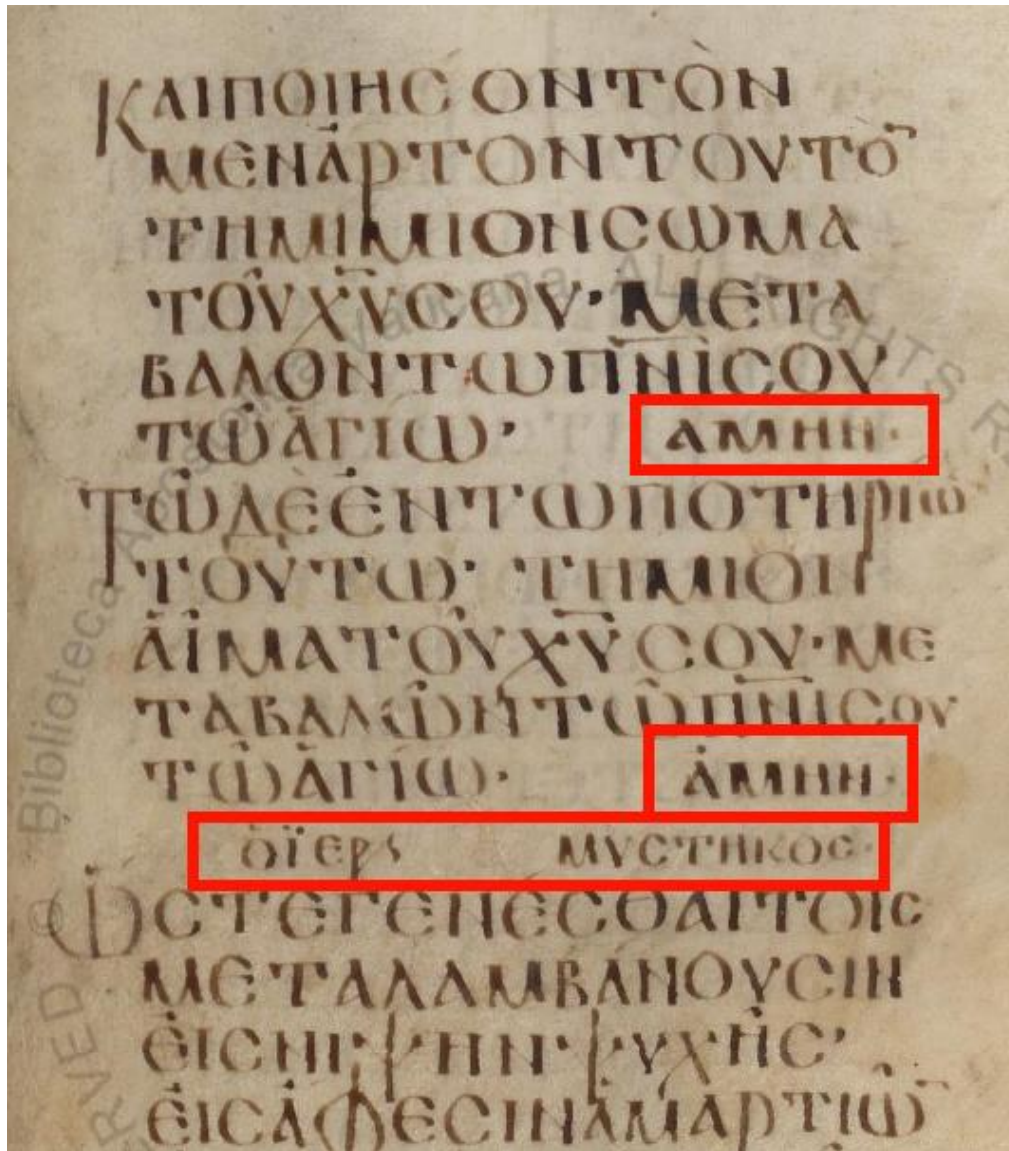
σσ. 62-63

ΔΩΡΑ ΤΑΥΤΑ· ΚΑΙ ΑΝ
 ΣΤΑΜΕΝΟΣ· ΕΦΡΑΓΙΖΗΛΕΤΟ
ΜΥΣΤΗΚΟΣ
 ΚΑΙ ΠΟΙΗΣΟΝΤΟΝ
 ΜΕΝ ΑΡΤΟΝ ΤΟΥΤΟ

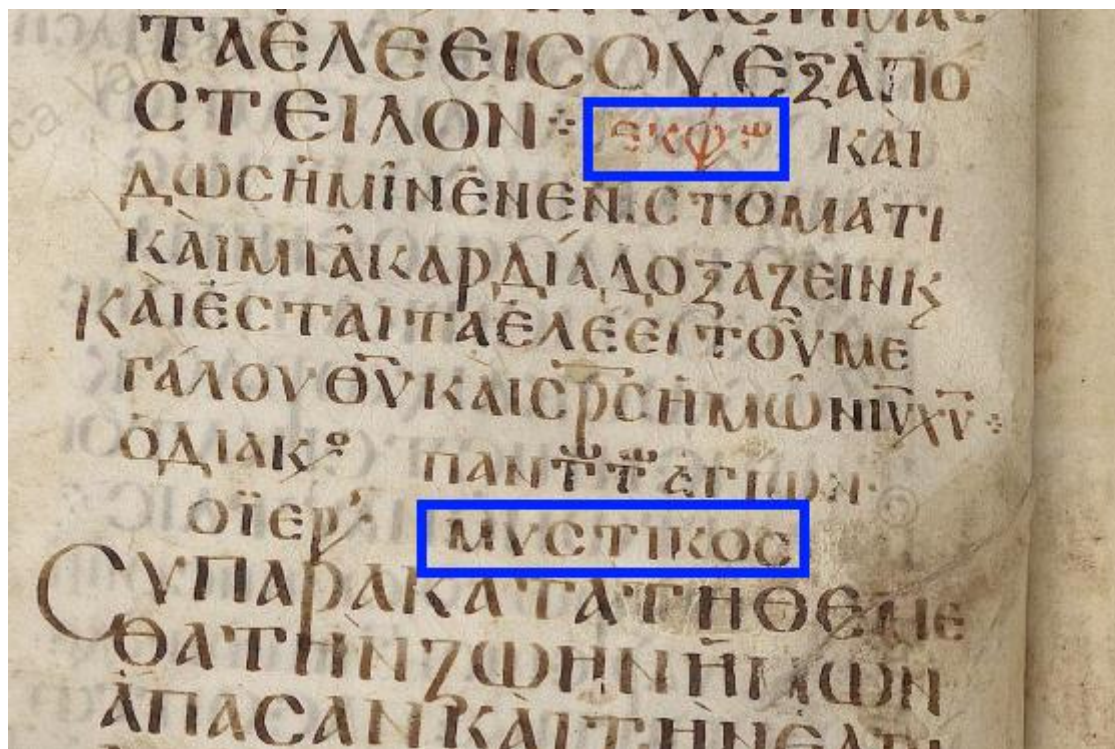
Εὐχολόγιον 800 μ.Χ. Barberini Gr.336 (συνέχεια)

Σημ. Τὰ ἀμήν, ξεκάθαρα τοῦ ἱερέως.

σ. 63

σ. 68

- = BUN.HSZ 554; BUN.ANA 221; SWA 91; LEW 328; BAU 10; ORL 394; STR.BAR 37; TRE.LIT 109; MORA 33; PE 226.
- + GOAR 61; SWA 129; KRA 260; BEI 25; STR.MIS 125; JAC.POR 33; JAC.MES 1.20; PAS 24; THI 32; PAR. G04 45; ROM 63; PAP 45; ZER 64.

35. 1) Ὁ ἱερεὺς μυστικῶς λέγει·
- 2) Ὡς προσφερόμεν σοι τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν^a, καὶ παρακαλοῦμεν καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν· κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα.
- 3) Καὶ ἀνιστάμενος σφραγίζει, λέγων μυστικῶς· /
- 4) Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον²⁰ σῶμα 32^r τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ἀμήν.
- 5) Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. Ἀμήν.
- 6) Ὁ ἱερεὺς μυστικῶς·
- 7) Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος^b, εἰς βασιλείας πλήρωμα, εἰς παρρησίαν τὴν πρὸς σέ, μὴ εἰς κρίμα^c ἢ εἰς κατάκριμα. //

^a Cfr. Rom 12,1; ^b 2 Cor 13,13; ^c 1 Cor 11,34.

²⁰ Cod. τιμιμιον.